

LA RECEPCIÓ DE VERDAGUER PER CARLES RIBA

Joan TRIADÚ

Si ens situem als primers anys de la postguerra, abans d'acomplir-se el centenari de Verdaguer, el prestigi del gran poeta era, entre els nouvinguts, més aviat fluctuant. D'altres corrents poètics, molt allunyats de l'estètica verdagueriana, atreien, semblava, amb una força considerable. Hi havia, entre aquests corrents, tota la poesia que aspirava a la perfecció i a l'inefable, segons els postulats i les pràctiques de Mallarmé i que des d'ell, pel pensament i per la filosofia, anava fins a Valéry, que era actual. Així mateix, des d'un altre vessant, s'imposava la idea de la poesia aliada, en la seva elaboració, a les forces màgiques de tota mena, en les línies grosserament mesclades, d'un Blake i d'un Rimbaud, d'un Lautréamont i dels surrealistes. Els ecos ressonants de la poesia francesa de la resistència i de la lírica anglesa militant portaven, d'altra banda, el concepte de poesia com a punta de llança d'ideals i de lluites i com a valor de profecia per als homes del seu temps.

¡Que llunyà era, en principi, doncs, Verdaguer! I tanmateix, gairebé no calgué remoure els esperits per preparar-ne el centenari. Verdaguer ja havia estat el primer autor autoritzat de la postguerra i les seves *Obres Completes*, les primeres, posades a l'edat pre-fabriana, com calia, per tal que tot tornés a començar. Dintre els actes del centenari parlaren, entre d'altres, Riba i Sagarra. Els cenacles —car res més no hi havia, de moment— entengueren més el segon, que ja era vist com un continuador de Verdaguer, posat al dia en tots sentits. Riba interessà més, però, als que hi veien el contrast i no sabien què calia esperar-ne. Hi veien en principi el contradictori.

Riba parlà de Verdaguer a la festa anual de l'Institut d'Estudis Catalans, el 23 d'abril de 1945. El seu parlament havia creat una expectació, en part pel motiu indicat, que no fou defraudada. Es tracta d'una de les peces oratòries més completes de tota la seva vida. Es pot dir que no hi ha res en aquestes pàgines, titulades, senzillament, *Centenari de Jacint Verdaguer*, que no sigui essencial i directe, tant en referència al poeta com al sacerdot i a l'home. El poeta i la poesia se n'emporten, però, la part major, en profunditat i en extensió. A més, la importància o, més ben dit, la transcendència de la commemoració hi és subratllada de cap a cap, pel to i per les al·lusions.

Riba, en efecte, comença recordant els centenaris d'Aribau i de Rubió i Ors, és a dir, de les obres respectives, i n'assenyala la diversitat de circumstàncies. Ara, el centenari és del poeta, de tot ell i no d'una obra, i aquest centenari, per a Riba, ens crida més imperiosament. En repàs, Riba evoca l'«anonimat» que caracteritza Homer, Shakespeare i el Dant, per a

dir-nos que una certa «indiscreció» del poeta ens mou, davant Verdaguer, a cercar-ne el rostre i la biografia. Creu que «alguna cosa falla des del centre mateix» de la poesia i paral·lelament de la seva vida.

Per a la poesia i no sols per a la vida, Riba reclama per als extraordinaris dons poètics de Verdaguer «una certa dosi de teologia, no ja de Tubinga sinó simplement de Vic». Riba hauria volgut, doncs, més preparació per al geni. No m'entretindré ara —fóra potser desproporcionat en una comunicació adreçada a doctes— a resseguir, com aquell qui diu amb el dit, el curs dens del pensament de Riba en aquest parlament. En retrauré, agrupades, sempre sobre la poesia, les idees crítiques més concretes que ens ajudaran a veure com fou la recepció de Verdaguer per Riba.

Verdaguer, per a Riba, és un poeta de percepció visual i també de rica i fina sensibilitat, que «veié, veié i sentí amb genial justesa», diu. La seva penetració intel·lectual, en canvi, és, per a Riba, «molt feble», literalment. Fou poeta en el sentit que veié i sentí «com està i com viu el nom sobre la cosa». Riba subratlla aquestes paraules, però per a anar més enllà: «Tingué copiosament el do, escollint, associant i teixint percepcions, d'ésser present a allò que mai no havia vist» i així «fou gran dins la seva mena.» Aquesta *mena* de poeta, sintetitzat així per Riba, és el Verdaguer èpic i és el Verdaguer místic.

Riba al·ludeix, a continuació, al que anomena les síntesis de Verdaguer, en termes poètics, i dins la mateixa línia d'argumentació diu que les esmentades síntesis no són de pensament, sinó de *visió* i de *misteri*, però per descomptat, el misteri no se li ha presentat prèviament a l'elaboració poètica, de la manera com es presenta el misteri a un teòleg, en termes abstractes i amb els contorns ben marcats, sinó com una llum i un tremolor de les coses que Riba qualifica d'inefable, tot instint, però, en la transcendència dels mots «en la descripció de l'escena». I aquí, per a aquesta al·lusió hem de pensar més aviat en l'èpica, per un cert sentit de disposició descriptiva que correspon a un escenari.

Riba, aquí, fa de Verdaguer, doncs, un poeta *intuïtiu*. I, per si no fos prou, afegeix que al poeta, «no se li acudeix ni de pensar que no sap el que s'esdevé», sinó que «diu simplement el que s'esdevé i se'ns comunica un sentiment de misteri dins el que se'ns diu que s'esdevé».

Potser aquest no és el Verdaguer que esperàvem. Riba l'acosta a Maragall, més que, posem per cas, a Lamartine. Ja diu, tot seguit, i en dona una prova, a partir de la qual generalitza, que aquests trets verdaguerians rarament valen per a tot un poema, llevat de casos excepcionals; perquè llavors, diu, «no hi ha més enllà en poesia», i cita «La Rosa de Jericó» i «La mort del Lleó». Aquest és el Verdaguer de l'inefable i de la mística. Quant a l'èpica. Riba creu, en canvi —i cita «La Maleïda» i «Els dos campanars». —que *sí* que hi ha un més enllà en poesia. Als misteris de Déu, matèria de la mística, Riba afegeix, per a l'èpica, el que anomena «el misteri de la relativa eternitat humana» o sigui, dit d'una altra manera — i aquí entrem en una definició ribiana de l'èpica —, «el misteri de l'acord perfecte entre el sentit de l'ésser

humà i el de la terra i entre l'impuls de l'individu i el de la tradició». Aquesta descripció serveix, en concret, per a l'èpica verdagueriana o hauria de servir-hi.

Dit això, Riba entra en una anàlisi de les causes de les desconcertants diferències de qualitat en la poesia de Verdaguer. Formula algunes preguntes i n'extreu la conclusió que el mal no és verdaguerià sinó que afecta el que anomena «l'entranya viva de la nostra renaixença». Qualifica la llengua tot just renascuda d'ingrata i enèrgica, que tanmateix meravellava algú que la sentia en bells versos, abans encara de *L'Atlàntida*, la recitació de les estrofes de la qual hauria provocat a les mateixes persones encara més entusiasme. Aquest comentari porta Riba a dir sobre *L'Atlàntida* el següent: «Tots els estrèpits d'un continent que s'enfonsa són allí, amb les greus melodies del preludi a la naixença d'una pàtria; la llengua mateixa, per lleis que operen des de més enllà dels seus mecanismes calculables, hi sembla també cercar de cop la seva forma a través d'una catàstrofe geològica».

De nou l'admiració de Riba va cap a l'assoliment lingüístic de Verdaguer. Ara, per obra d'un fet gairebé còsmic, no explicable per raons pròpies dels mecanismes culturals, un poeta fa un salt lingüístic que per a l'evolució dels models de llengua existents és comparable a un cataclisme. I novament també trobem el recurs a un *més enllà* per a explicar el que podríem anomenar el fenomen poètic de Verdaguer.

El crític s'esbalaïx, unes ratlles més avall, del fet que Verdaguer aspirés des del seu «mester poètic» a unes formes closes, clares i acabades i alhora contribuís a la incertesa i a la confusió de l'ambient. Aquesta observació darrera se'n va, però, cap a un altre tema. Diguem només que l'any 1945, per a Riba, Verdaguer era més lúcid com a poeta que com a sacerdot, malgrat la desproporció, si no la desmesura, amb la qual «no hi podria haver sinó falla del sentiment dels valors relatius, dins el poema i entorn d'ell». La desmesura, però, no desdiiu d'aquell «més enllà» del Verdaguer «exaltat fantasiós i fantàstic» que fou alhora *receptor i creador*, amb una energia «no superada per ningú més del seu temps».

Riba és sever, això sí, amb la poesia de Verdaguer originada per la crisi. Molt sever i tot; potser perquè era una poesia que pel sol fet de la seva intenció —que en alguns moments fa de Verdaguer una mena d'Arquíloc cristià— repugnava al Riba crític tant com al poeta. El crític, després d'adherir-se al que s'ha dit de la nostra vida real, que la sentim «com una deformació més o menys essencial, de la nostra vida possible» es declara, com ha fet sempre, adepte de l'escola de crítica literària que procedeix des d'un postulat anàleg per a apreuar l'autenticitat d'una obra. El mètode consisteix a descobrir la idea, «la certa idea» d'ella, i comprovar-ne el grau de fidelitat.

En el curs d'aquest parlament, Riba esmenta, com de passada, el seu treball anterior sobre la poesia de Verdaguer, introductor de la seva *Antologia* del poeta. Es complau a esmentar-lo, potser, per tal d'indicar que ara no es proposa el mateix. «Fa més de vint anys —diu— vaig intentar, per mètodes en què llavors m'exercitava prop de mestres il·lustres, portar una

mica més de precisió a la crítica de la poesia verdagueriana, assajant d'explicar com en funcionava, des de dins, el mecanisme i d'avaluar la qualitat de les realitzacions. Com a tesi, era un mer esbós; però assenyalava, a mi mateix i a d'altres, una tasca més minuciosa de confirmació o de contradicció. Em fou tirat en cara, i no pas per un indocte, d'haver estat conceptuós i abstrús...».

Riba, signant «Jordi March» publicà aquest treball en forma de tres articles, a «La Veu de Catalunya», a la primavera de 1922, quan ja era a Múnic. Per una referència d'una carta adreçada a Lòpez-Picó pel gener d'aquell any, hem de creure que els escriví abans d'anar-se'n a Múnic i probablement a la tardor de 1921. L'*Antologia* aparegué a l'Editorial Catalana (Biblioteca Literària) el 1923 i la introducció és datada a Múnic a l'abril de 1922.

Riba havia treballat sobre Carner, repetidament, i sobre Guerau de Liost, també en més d'una ocasió, entre els qui podem considerar mestres seus. Però l'atenció a Verdaguer té tot un altre sentit. Es tractava ara, potser per iniciativa de Carner, justament, de *recuperar* Verdaguer i fer-ne el que ara anomenariem una nova *lectura*. El treball de Riba és essencialment això. I cal tenir en compte que Riba no trigà gaire a emprendre estudis que de fet procedien a posar en quarantena en *profunditat* valors que també calia *situar*, com Francesc Pujols i Eugeni d'Ors.

L'ambient poc o gens verdaguerià entre la joventut porta Riba a emprendre el problema del *retoricisme*, del qual s'havia parlat «gairebé despectivament»; però Riba atribueix a Verdaguer una retòrica que constitueix un ajustament deliberat als íntims principis que formen la unitat d'un esperit, enfront d'una altra retòrica que en constitueix una desviació.

Tot seguit, però, assenjala que en la inspiració de Verdaguer no hi ha cap principi de pensament, sinó un principi d'amor. D'aquí ve que la seva poesia no ofereixi un món de conceptes sinó d'afectes. Per tant «som més —diu Riba— en la direcció d'un sant Francesc que en la d'un Ramon Llull. En aquest darrer l'amor és matèria de coneixement, mentre que el misticisme verdaguerià és com un gran abandó en un mar de dolcesa, talment com si la criatura enyorés la natura angèlica i hi volgués retornar sempre». És un misticisme romàntic, però Riba creu que en els idil·lis hi ha, evidentment, les creacions de Verdaguer «més ben armades per a resistir les vel·leïtats del temps».

Riba assenjala, caut, en nota, que ha limitat la seva crítica a la sinceritat *artística* de Verdaguer, deixant de banda tota qüestió de sinceritat moral. Verdaguer, però, «no sabia sinó la candidesa» i a les darreries de la seva vida, quan la crisi, es lliurà, diu, a un «dur exercici moral», amb l'impuls del seu «temperament hiperbòlic». En canvi, als idil·lis (exemple: «M'estic a l'hostal de la Providència», on hi ha el mot llescar «pel qual el cel és transportat a la terra») el diví és esdevingut familiar i casolà.

La clau de la retòrica verdagueriana la dona un hiperbolisme moral que incapacita per als matisos mitjans del judici i per a tota representació irònica.

Els mots salven una vegada més la poesia verdagueriana en aquest judici, perquè gràcies als mots, endins dels quals s'exerceix aquest hiperbolisme, el sentiment del poeta es condensa al voltant d'una imatge, que se li objectiva sense esforç i amb una gran sobrietat verbal. El retoricisme comença, pel contrari, quan Verdaguer es juga l'eficàcia anant de dret als mots i acumulant imatges.

La poesia patriòtica de Verdaguer és una extensió de la seva obra mística i és feta de somni i d'enyor. A més, com era propi de tota una generació, tenia «el culte apassionat de la història sense el sentit de la història». Aquesta asserció ribiana pot tocar de prop tota la poesia èpica de Verdaguer. Riba pren com a referència de la poesia patriòtica, feta de virtuts i defectes, el romanç del rei En Jaume a Sant Jeroni i n'admira la tendresa, la grandesa, l'expressió ràpida i en retreu la manca d'ironia i «una cànvida hipèrbole d'enamorat».

Des d'aquest punt, Riba enllaça amb *Canigó*, en el qual, en un interessant retrat, troba trets de la poesia mística i de la poesia patriòtica. Però alhora és l'obra més vasta i més sostinguda de Verdaguer.

«El paisatge —escriu Riba— s'anima d'idil·lis i de llegendes: pomposes però disperses, les de la Catalunya pagana; les de la Catalunya nova, confirmada, per a dir-ho així, en els monestirs pirinencs, enyoradisses, íntimes, però plenes d'una viva llum matinal: sobretot unificades per la idea cristiana, ja que per virtut d'aquesta, Verdaguer, sincer providencialista, creu que s'és plasmada Catalunya en la seva forma històrica. Però també en el paisatge es fa sentir aquesta major naixença: amb les goges i les fades que fugen esporuguides a l'avanç de la creu, s'esvaeix l'encís antropomòrfic, sensual, de la natura; el paisatge deixa d'ésser mític, i amb els cloquers, sentinelles avançades de l'eternitat, esdevé simbòlic».

Riba assenyala un dualisme, doncs, en l'èpica verdagueriana i en concret en *Canigó*: paganitat, cristianitat; pompes i intimitat; dispersió i viva llum. I d'altra banda, la mitologia pagana i la creu; sensualitat i puresa de la natura; paisatge antropomòrfic i mític enfront dels símbols dels campanars dels monestirs.

Aquesta anàlisi ribiana no sembla que hagi estat prou aprofitada (com d'altra banda tampoc la resta de la percepció de Riba sobre Verdaguer) en els treballs posteriors sobre *Canigó*.

La consideració de Riba envers Verdaguer es referma encara en adjectivar concretament *L'Atlàntida*, el romanç dels Vigatans i l'oda al pas d'Anníbal, qualificant-les *d'obres mestres*. I afegeix: «El retoricisme verdaguerià ara i adés fa pensar en el Víctor Hugo que els catalans hauríem pogut tenir; si l'obra més pura i més autèntica de Verdaguer (...) no ens donés la satisfacció d'haver-nos pogut passar d'aquest Víctor Hugo».

L'elogi pot semblar, per part de Riba, hiperbòlic, com si en algun moment se li hagués encomanat un poc d'hipèrbole verdagueriana. També es podria pensar en la joventut del crític, que de tota manera ja tenia vint-i-vuit anys i havia publicat el llibre primer d'*Estances*. Això suposant que hi hagi raons

per creure que Riba va ser mai «jove», almenys en el sentit d'immadur —i com a crític. Però fixem-nos, a més, en la reserva que centra l'afirmació i que, sense restringir-ne l'abast, el precisa: només l'obra més pura i més autèntica de Verdaguer ens permet de poder-nos passar d'aquest —subratllem també la restricció que representa l'aquest— de Víctor Hugo.

Carles Riba es referí encara d'altres vegades a Verdaguer; la més important —però no des del punt de vista que tractem— és el parlament titulat *Memòria de Verdaguer en el cinquantenari de la seva mort*, llegit dins la sessió del ple de l'Institut d'Estudis Catalans del 13 de desembre de 1952. En aquest discurs Riba tracta gairebé exclusivament d'un altre dualisme: el del poeta-sacerdot o sacerdot-poeta.

En la conferència sobre l'evolució de la llengua literària a Catalunya que Riba pronuncià el 1927 a Madrid, hi ha un llarg paràgraf dedicat a Verdaguer, poeta del català literari; fa remarcar que, «rústec genial», Verdaguer creà una gamma d'estils, «des del més grandiloqüent al més planer i gràfic, però sempre caracteritzant-se pel caràcter simple, directe i íntim de la representació». I en una síntesi especialment feliç, de caire global, afegeix: «Verdaguer va transportar el cel a la terra; va acostar la mística al sentiment actual i va fer, del que és diví i heroic, quelcom de familiar i català».

Riba no fou sol, per descomptat, a procedir a una certa reivindicació de Verdaguer, de la qual, com veiem, no es desdí mai. (Hi ha, a més, una conferència dedicada a Verdaguer pronunciada per Riba a la Universitat de Madrid el 1953, encara inèdita). Josep M. Capdevila, un any més vell que Riba, feia de Verdaguer el poeta més representat a la seva antologia *Les cent millors poesies líriques de la llengua catalana*, que aparegué al cap de dos anys, el 1925, de l'*Antologia* preparada per Riba. Josep M. de Casacuberta només era quatre anys més vell que Riba.

Però aquesta recepció de Verdaguer per part de Riba suscita d'altres reflexions col·laterals. Perquè primer que Riba en l'ambient literari hi havia, en el temps, Carner i, fins i tot, López-Picó. Carner admira Verdaguer, acostumat a admirar-lo des de criatura; certs tractaments propis del franciscanisme, tant de la natura com del vers, l'hi acosten. I fou Carner qui presentà Pugés, gerent de l'Editorial Catalana, a Riba. Segons M. Batllori, el que anomena «moda anti-verdagueriana» continuava, almenys en alguns ambients, els anys 1923-1926. A l'època de l'*Antologia* de Riba, doncs, aquests mateixos ambients —noucentisme dogmàtic i superficial, avantguardisme més o menys iconoclasta i esnob, fins i tot un cert anticlericalisme— ja existien. Això deixant de banda la posició de Joaquim Folguera, i tot el prestigi que la seva personalitat li donava. Però López-Picó, tan unit a Folguera i tan amic de Riba, mantingué la seva independència. En la seva correspondència amb Riba comenta una certa polèmica de «vells i nous» coincidint amb la mort de Costa i Llobera, l'octubre de 1922: una vetllada a l'Ateneu, una conferència de Joan Alcover a Girona, etc. López-Picó lamenta, també, la «pruija popularista», allunyada, en aquell període, de la sensibilitat verdagueriana. Tomàs Garcés, tanmateix, saluda l'*Antologia* amb

aquests mots: «És la revisió del més genial dels nostres poetes realitzada pel més creador dels nostres crítics». Consta que Sagarra també considerava una fita l'estudi de Riba, al capdavant ben aïllat.

¿Cal dir que, també, la formació de Riba des de 1910 —els treballs, les lectures, les amistats, el viatge a Itàlia, etc— estudiada a fons, hauria de donar la clau d'aquest interès ribià per Verdaguer, interès que li fa parlar de l'obra poètica de Verdaguer com «el gloriós residu de la seva lluita amb la vida terrena»? Al cap de cinquanta anys de la mort de Verdaguer, Riba imaginava que havia anat al seu enterrament. Ara podem imaginar-los, l'un i l'altre, tal com figuren al poema «Joc de cartes» de Joan Brossa:

«Rei d'oros: Verdaguer vestit de pagès dalt d'un núvol.

As de copes: Riba baixant d'un cotxe amb un paquet sota el braç».